

Stopp! Nu får vi bryta!

en vetenskaplig essä om pedagogers förhållningssätt
kring ”opassande” lekar

Av: Hiba Adam och Jonatan Björklund

Handledare: Carl Cederberg

Södertörns högskola

Förskollärarytbildning med interkulturell profil, erfarenhetsbaserad

Självständigt arbete 15 hp

Höstterminen 2016

Abstract

Title: *Stop! Now we have to break!*

– a scientific essay on teachers' attitudes concerning "improper" games

Author: Hiba Adam and Jonatan Björklund

Director: Carl Cederberg

Term: Autumn 2016

This scientific essay examines the "improper" games at preschool, and how teachers relate to them. The thesis is based on two stories from our own experience from the preschool work-practice, both of which deals with situations where children play violent and forbidden games in which teachers go in and interrupt. In our reflection on these stories, we want to show how these kinds of games at the preschool are handled differently by teachers, by being regarded as more or less suitable, and how the game becomes a subject for educators when it either is enhanced or reduced. The purpose of this essay is to investigate how children's thoughts are expressed in the games that we teachers believe are "improper", and at the same time we want to raise the awareness about teachers' role in children's learning and development - both when we interrupt and when we encourage the game.

By going through some of the theories that has shaped the preschool and the perception of the game historically – as Fröbels developmental psychology theories, Piagets thoughts about games and cognitive development, and Vygotskys socio-cultural theories of games and the joint creation that takes place in interaction with society and the environment - we give a picture of how the current view of the game looks like, thereby trying to understand why some games are considered as not suitable for preschool. We also problematize this by highlighting the achievements that may be in these games, with the help of, for instance, brain research and theories of games.

Finally, we discuss how to approach the game, which contents creates uncertainty amongst the teachers, and how to equate it with other games that are perceived as more accepted in preschool. We believe that this is a complex subject that can't be seen as black or white, where there is a right and wrong answer – but by raising this question, we hope to create a discussion about teachers approach to the game at the preschool, where children's experiences, thoughts and interests are respected and treated in the best way.

Keywords: preschool, free play, steering, content of their play, popular culture, life issues.

Sammanfattning

Titel: *Stopp! Nu får vi bryta!*

– en vetenskaplig essä om pedagogers förhållningssätt kring ”opassande” lekar

Författare: Hiba Adam och Jonatan Björklund

Handledare: Carl Cederberg

Termin: Höstterminen 2016

Denna vetenskapliga essä undersöker ”opassande” lekar på förskolan, och hur pedagogerna förhåller sig till dessa. Uppsatsen utgår från två berättelser från den egna verksamheten som båda behandlar situationer där barnen leker lekar som innehåller våldsamma och förbjudna moment och där pedagogerna går in och avbryter leken. I vår reflektion över dessa berättelser vill vi visa hur denna typ av lek på förskolan hanteras olika av pedagoger, genom att den anses som mer eller mindre passande, och hur leken således blir föremål för styrning av pedagoger då den antingen förstärks eller förminsкас. Syftet med denna essä är att undersöka hur barns tankar uttrycks i de lekar som vi pedagoger anser ”opassande”, samtidigt som vi vill medvetandegöra pedagogernas roll i barns lärande och utveckling – både när vi avbryter och när vi uppmuntrar i leken.

Genom att behandla några av de teorier som format förskolan och synen på lek historiskt – som Frøbels utvecklingspsykologiska teorier, Piagets tankar kring lek och kognitiv utveckling, samt Vygotskijs sociokulturella teorier kring lek och det gemensamma skapandet som sker i samspelet med samhället och omgivningen – ger vi en bild av hur dagens syn på lek ser ut, för att därigenom försöka förstå varför vissa lekar inte får sin plats på förskolan. Detta problematiserar vi också genom att lyfta fram vilka vinningar som kan finnas i dessa lekar, med hjälp av bl.a. hjärnforskning och teorier kring lek.

Slutligen diskuterar vi hur man ska kunna närma sig leken, vars innehåll skapar osäkerhet hos pedagoger, och hur man ska kunna likställa den med andra lekar som upplevs som mer accepterade på förskolan. Vi menar att detta är ett komplicerat ämne som inte kan ses på som svart eller vitt, där det finns ett rätt och fel svar – men genom att lyfta denna fråga hoppas vi kunna skapa en diskussion kring pedagogers förhållningssätt till leken på förskolan, där barnens erfarenheter, tankar och intressen blir respekterade och bemötta på bästa sätt.

Nyckelord: förskola, fri lek, styrning, lekens innehåll, populärkultur, livsfrågor.

Innehållsförteckning

Jonatans berättelse.....	4
- Jonatans reflektion.....	6
Hibas berättelse.....	7
- Hibas reflektion.....	10
Gemensam reflektion.....	10
Syfte och frågeställningar.....	11
Metod.....	12
Etiska överväganden.....	14
Lek i förskolan.....	15
- Lekteorier.....	15
Passande och opassande lekar.....	18
Pedagogernas styrning och makt.....	21
Hur kan pedagoger ge utrymme till det ”opassande”?.....	25
- Att tolka och förstå innehållet i lekarna.....	25
- Populärkultur.....	28
- Att ha dialog med barnen kring leken.....	30
- Samverkan med föräldrar.....	32
Reflektionens nödvändighet.....	33
Slutord.....	35
Referenslista.....	38

Jonatans berättelse:

”AAAAAYYYAAAH!!! PANG! PANG! PANG! Nu är du död!”.

Det välbekanta ljudet av lek i rörelse bryter den dimma av tystnad som uppstod under läsvidorna efter lunchen. Jag är precis klar med disken och redo för att ta mig an barngruppen igen, medan en av mina två kollegor ska gå på rast. Några barn sitter kvar i soffan där den ena läsgruppen haft sin vila och bläddrar vidare i böcker tillsammans med en pedagog, medan en del barn har placerat sig vid olika bord för att rita, pärla armband och spela spel. Några barn har även sökt sig in till hemvrån för att leka.

”MEN DU KAN INTE ANVÄNDA DEN DÄR KRAFTEN! DET ÄR BARA VI MED MAGISKA SVÄRD SOM HAR KRAFTER!”. Ljudet av en lek som förflyttat sig till en annan värld, långt bort ifrån verkligheten och de väggar och tak som utgör denna förskola, letar sig på nytt igenom korridoren och fram till det lugn som råder.

I rummet längst ner på avdelningen, där den andra läsgruppen haft sin vila, har nu en lek inletts – och det är den som pockar på min uppmärksamhet. Jag går ner i korridoren mot rörelserummet och ser genom fönstret fyra barn som springer och hoppar upp och ner från scenen, som står på andra sidan rummet, och kastar sig på madrasser som ligger utspridda runtomkring på golvet. Det är en välbekant syn. En lek som ofta tar sig utrymme på denna avdelning, gärna med dessa fyra inblandade – men även flera andra barn brukar vara involverade. ”Nu skjuter jag eld på dig så att du dör!”. Ett barn står med armarna rakt ut mot ett annat barn och gör ljud ifrån sig som rimligtvis ska påminna om eld. ”Men jag vill inte!” protesterar det andra barnet. ”Men du måste för du är en onding”, svarar eldsprutaren. ”Jag vill inte vara onding!”, protesterar det andra barnet vidare. Eldsprutaren stannar upp några sekunder, och säger sedan: ”Okej då, jag kan vara onding. Ni får spruta eld på mig men jag vill också spruta eld”.

Leken fortgår och jag observerar den någon minut varpå jag förflyttar mig ut till de andra barnen som pysslar med sitt i andra änden av avdelningen. Jag fyller i några schemaändringar vid vår personalhörna innan jag sätter mig ned med några barn som behöver hjälp att knyta armbanden som de pärlat färdigt. Snart hörs ljudet av leken jag nyss iakttagit, men nu på närmare håll, alldeles runt hörnet där jag sitter. ”Där är dom! Anfall!”. Jag reagerar inte så snabbt som jag borde, utan fortsätter hjälpa barnen som sitter vid bordet runt mig. När jag däremot börjar höra protester ifrån andra sidan så reser jag mig för att gå och titta efter.

Samtidigt som jag kommer runt hörnet så kommer en av mina kollegor in från ett annat rum, då hon precis som jag tycks vilja undersöka vad som pågår.

Tre av barnen ifrån leken nere i rörelserummet står nu runt ett gäng barn som sitter på en matta och leker med klossar och djur. ”Vi vill inte!”, utbrister ett utav barnen som sitter på golvet. ”Ni får gå!”, säger ett annat. ”Men ni är tjuvar”, menar ett utav barnen ifrån rörelserummet. ”Nej...”, börjar min kollega, varpå ett utav barnen tar sats och hoppar upp i en soffa, vilket får de andra två barnen att haka på efter. Samtidigt ser jag genom fönstret in till hemvrån hur det fjärde barnet från rörelseleken har anslutit sig till barnen som lekte där inne, och står i en ”ta-fast-tjuven”-position - med den skillnaden att barnen där inne inte verkar göra samma motstånd, utan tvärtom verkar tycka att det är roligt, varpå barnet börjar jaga dem. ”...vet ni, då får vi bryta den här leken när det blir så här”, fortsätter min kollega medan hon börjar närma sig barnen som hoppar i soffan. Barnen skrattar först, men när kollegan lyfter ner ett utav barnen ifrån soffan så börjar barnet protestera. ”Men vi är ju ninjor och dom har ju rymt...”, försöker barnet. ”Ja, fast det här blir ingen bra lek och då får man göra något annat. Ni vet vad vi har sagt om det här”, säger kollegan. ”Aldrig”, utbrister barnet och släpper taget om kollegans hand och hoppar upp i soffan igen. ”Ja men då får vi dela på oss ett tag och göra någonting annat”, säger kollegan medan hon på nytt tar barnet i hand och går iväg till ett annat rum. Som så många gånger förr, den senaste tiden. Så fort en lek av den här typen tar sig friheter och skapar någon form av oro på avdelningen så klipps den av. Det har blivit vårt förhållningssätt gällande dessa lekar, utan att jag, eller mina kollegor, egentligen reflekterat kring varför.

Samtidigt, som på en signal som jag ännu inte lärt mig tygla, går jag fram till de andra två barnen i soffan och säger ”Japp, så får vi hitta på någonting annat, kom nu”. En av dem vill då vara med och leka på golvet med klossarna och djuren, vilket är okej för de andra barnen, och sedan går jag iväg med det tredje barnet till ateljén, medan det fjärde barnet blir kvar i hemvrån.

Från ateljén kan jag sedan höra högljudda diskussioner mellan min kollega och det missnöjda barnet som inte ville avbryta sin lek. Jag börjar då tänka för mig själv: när blev jag en sådan här person? Jag som alltid vurmat för leken, och allra helst leken i dess allra rörligaste form. Ända sedan jag själv svingade runt som Batman, MacGyver, Zorro, Turtles och hemlig agent som barn så har det varit en del av min själ – och jag trodde aldrig jag skulle bli en sådan person som stoppar sådana lekar. Om jag hade reagerat lite tidigare, hade jag då kunnat avstyra leken utan att behöva bryta den?

Visst har vi haft problem på avdelningen med när den vilda leken går överstyr och andra blir drabbade – men samtidigt måste det få finnas plats för den vilda leken. Jag tänker att det finns så mycket att lära sig av den och i den. Vem är jag, och vem är jag inte? Vad får man göra här i världen och vad är förbjudet? Hur känns det att flyga? Hur känns det att dö?

Jag drar mig till minnes en annan situation inom kategorin ”ej önskvärda lekar”. Några barn lekte på golvet i ett hörn med några leksaksfigurer, djur, dinosaurier, tåg och bussar. Det hela började med att bussarna och tågen kom och hämtade människorna för att köra dem till skolan och jobbet, en till synes lugn process som barnen utförde med inlevelse och noggrannhet. Men allteftersom tog leken en annan riktning och blev mer intensiv och aggressiv, då dinosaurierna, och även en stor mjukiskatt kom och började attackera tågen, bussarna och människorna. Leken blev mer högljudd och intensiv, men trots det ändå kontrollerad, som jag tolkade det utifrån min position, och barnen förhöll sig inom samma lek område hela tiden. Ändå kände en av mina kollegor sig tvungen att blanda sig i och satte sig ner med barnen för att delta i leken. Jag hörde hur kollegan försökte avstyra vissa element i leken genom att säga ”Det där tycker jag inte om” och ”Nej, jag blir rädd när du gör så där”, och istället försökte kollegan att leda barnen tillbaka till den ursprungliga delen av leken. Den där bussarna och tågen lugnt och fint kom och hämtade upp figurerna för att köra dem till skolan och jobbet. Barnen accepterade något motvilligt denna tillbakagång, men leken fortsatte inte med samma entusiasm.

Jag la inte så större vikt vid kollegans agerande just då, men när jag sitter här i ateljén med mina känslor så tänker jag att det hänger ihop.

Jonatans reflektion

Jag ser ett mönster, där ju längre tiden går utan att lekar där tjuvar, hjältar, blod, vapen, monster och verklighetsflykt får sin plats på förskolan, ju mindre tillåts dessa lekar när de väl uppstår. Som till exempel att pinnar inte tillåts som svärd eller annat vapen utomhus på gården, att springa på fel plats inomhus markeras av pedagoger som ett tydligt fel och bakomliggande orsaker till varför ett barn står på en stol med en mantel runt halsen undersöks inte utan motas bara bort.

Samtidigt är jag klugen, för jag vill ju inte heller, liksom mina kollegor, att barnen ska göra illa varandra med pinnar, och jag tycker inte heller att det är lämpligt att klättra på bord och stolar vid spel-mat-och-pyssel-borden – och jag tycker självklart inte heller om när barn far illa, oavsett om de är i leken eller utanför leken. Men är lösningen att kväva dessa oönskade lekar? Jag vill verkligen inte tro det. Jag tänker att vi flyr, vi bearbetar, vi undersöker – vi vill

bara ha roligt en stund, i den vilda leken. Men då måste vi ju först börja med att acceptera den. Eller hitta en plats för den.

Just nu känns det mest som att den fantasifullda elden släcks som av en skoningslös vindpust. Kvar i askan ligger ett pussel, kriter, några pärlor och en plast-ko med tre ben.

Hibas berättelse:

”Det brukar finnas pedofiler på den vägen. Man måste vara försiktig och inte gå där utan vuxna”, säger Johan till Luca och ser både arg och allvarlig ut, samtidigt som han pekar på den smala väg som vi ska ta för att komma till vårt samlingsställe inne i skogen. Luca tittar fundersamt på Johan och frågar honom vad han menar med pedofil. ”En man som gör små barn illa och om jag ser honom så kommer jag att döda honom. Jag ska skära hans mage med kniv”, hör jag Johan säga med stor entusiasm, vilket får mig att häpna.

Det är en tisdag förmiddag och som planerat går jag och min kollega Sara med femårsgruppen till skogen. Naturvetenskap har vi som övergripande tema på avdelningen, vilket gör att skogsbesöken är en självklarhet för oss. Under just denna promenad har vi pedagoger tänkt erbjuda barnen ett tillfälle där de får uppleva hösten på nära håll genom att se hur löven på träden förvandlas just under hösten. Promenaden känns lång, trots att skogen bara ligger 500 meter bort från förskolan, men det är för att vi stannar till vid flera ställen. Barnen har många funderingar om det mesta de ser på vägen, vilket jag och Sara försöker diskutera med barnen i den mån vi kan.

Johan och Luca märker att jag lyssnar på dem, men fortsätter trots att de ser min förbluffande min. Jag märker då hur Luca blir påverkad av Johans inställning, vilket får honom att hålla med kompiserna om att pedofilen måste dödas med kniv. Där ansluter jag mig till deras samtal och undrar ifall de verkligen förstår vad som menas med att döda en människa med kniv. Pojkarna försöker förklara att de måste skydda sig mot dumma människor som pedofiler, men jag klarar inte av att höra mer om grymma handlingar och säger att de inte får tänka på detta sätt. En annan orsak till att jag avbryter där är att barnen uttrycker sig både verbalt och kroppsligt på ett sätt som målar upp en negativ bild av barnen för mig. Att använda sig av våld och döda andra, även om det handlar om att försvara sig

själv, känns olustigt och inte som något jag vill att barnen ska lära sig. Samtalet dör vid denna stund då jag försöker styra barnens tankar mot det som är planerat att prata om i skogen, nämligen hösten och träden.

Dagarna flyter på som planerat och hela barngruppen är upptagen med vårt projekt om hösten, vilket ger mig en känsla av självbelåtenhet då jag tycker att jag utför mitt jobb på ett bra sätt. Det verkar också som att Johan och Luca har släppt tanken på att döda någon annan, vilket märks i deras lugna lek. Jag märker hur de fokuserar på två favoritaktiviteter, vilka är att bygga stora parker och sortera djur och dinosaurier. Deras lek präglas av fint samarbete och fina konstruktioner. Med en pedagogs glasögon ser jag lärande inom matematik, natur och språkutvecklingen i deras lek.

Min nyfikenhet börjar öka och jag vill vara delaktig i deras utveckling. Därför bestämmer jag mig för att filma dem för att ha ett underlag till pedagogisk dokumentationen. Jag berättar för pojkarna att det är deras lek och att jag bara är där för att filma och inte delta. Efter en stund är jag nära att bryta då det ser ut som att leken går överstyr i mina ögon, med mycket blod och grymma handlingar som t.ex. att dinosaurierna och djuren misshandlar varandra grovt – men kommer ihåg mitt löfte om att inte delta och håller mig enbart till filmningen.

Johan och Luca bygger en stor djurpark med många rum till de olika djuren. Därefter sorterar de djuren och ställer dem i olika områden i själva parken. Utanför djurparken ställer de olika sorters dinosaurier. Pojkarna samtalar hela tiden med varandra om bygget och placering av djuren och leken börjar ta en berättande form. En viktig del av samtalet som jag reagerar på och som får mig att tänka tillbaka på samtalet under skogs promenaden lät på följande sätt:

”När det var kväll gick muren sönder och några djur gick ut”, säger Luca och tar sönder muren med dinosaurier som han håller i sina händer.

”Sen kom elefanten och fixade muren och alla djur gick tillbaka till sina hem”, säger Johan och tar snabbt upp en elefant som lägger tillbaka klossarna och fixar muren.

”Sen kom draken och flög över dem”, säger Luca och håller i en flygande dinosaurie som han svävar över parken.

”Sen kom den stora dinosaurien och attackerade och ville ta sönder muren. Sen sprang elefanten efter honom och de bråkade och båda två började blöda”. Johan håller i en stor dinosaurie med ena handen och en elefant i den andra och låter dessa två slåss mot varandra genom att sparkas, bitas och strypas.

”Sen kom flodhästen också och slog draken”, säger Luca och lägger den tunga flodhästen över dinosaurien och mosar honom.

Leken handlar i fortsättningen om att dinosaurierna attackerar parken mer och mer och de stora djuren fortsätter sin kamp med att försvara sina hem och sina familjer. Några dinosaurier dödas till slut och djuren vinner kampen. Det märks hur barnen är helt inne i denna lek. Argå känslor uttrycks med hela kroppen och själen, vilket påminner mig om ett riktigt krig där man är kapabel att göra allt för att försvara sitt hem.

Några dagar senare sitter vi under arbetslagsplaneringen och tittar ett par gånger på filmen och en diskussion om lekmateriallet öppnas. Jag försöker förklara för mina kollegor hur lekens innehåll får mig att tänka tillbaka på pojkarnas samtal i skogen om pedofilen. ”Barnen verkar inte ha släppt tanken om att försvara sig med våld, utan bar med sig den för att sedan uttryckta den genom leken”, säger jag till kollegorna.

Tre pedagoger sitter där med tre olika perspektiv på situationerna. I filmen ser vi ett lärande och en bearbetning av tankar och funderingar hos barnen, samtidigt som vi anser att det är olämpligt att barn ska ha tankar på att döda. ”Ni såg hur pojkarna blev alltmer aggressiva och våldsamma under lekens gång”, säger Sara, vilket vi andra instämmer med, och därefter börjar vi prata om opassande lekar som påverkar barnens utveckling negativt.

Vi tar också upp olika situationer där barnen leker aggressiva lekar och som resulterar i konflikter och kaos på avdelningen. ”Det är just det som vi måste undvika”, säger Sara väldigt bestämt. ”Vi måste också tänka på att det som är lek idag är en riktig handling imorgon, därför är det viktigt att vi ingriper och stoppar där”, säger Lena.

En tillfällig tystnad uppstår i rummet och var och en av oss sjunker in i sina egna funderingar, tills en tanke slår mig, en tanke som jag uttrycker högt: ”Barnen kommer till oss med en ryggsäck fylld av erfarenheter som de skaffat sig utanför förskolan, vilket utmanar oss att ta till vara på dem och utveckla dem i god riktning”. Sedan börjar jag berätta om mina erfarenheter från delkursen *Existentiella frågor* på min utbildning, som betonar vikten av att samtala om livsfrågorna som uttrycks i leken, och som har en betydelse för barns kognitiva och emotionella utveckling.

Jag märker då att mina kollegor lyssnar varsamt på mig, samtidigt som de ser fundersamma ut, vilket jag förstår då jag själv också låter lite tveksam. Lena och Sara håller med mig om det pedagogiska syftet men undrar över hur vi ska tänka och göra för att stimulera barnen till en konstruktiv lek, utan att de utvecklar ett aggressivt beteende.

Hibas reflektion

Att bryta en lek eller styra barnens tankar från ett ämne till ett annat då pedagogens omdöme kategoriserar leken i bra och dålig lek eller önskvärd och ej önskvärd lek, upplever jag som ett återkommande agerande. Men hur lämpligt är det? Det är funderingar som växer ur min berättelse, där jag som blivande förskollärare i ena stunden försöker avstyra barnens tankar under ett samtal och i andra stunden hindras i min spontana tanke på att avstyra, då jag lovat barnen att inte lägga mig i leken. Vid första tillfället hinner jag inte riktigt tänka på vad barnen ger uttryck för i samtalet och mina värderingar tar över, vilket leder till att jag inte accepterar det som barnen diskuterar och klart och tydligt visar min inställning gentemot innehållet. Därmed avleder jag deras tankar och funderingar mot något som för mig i denna stund anses mer önskvärdt och passande.

Att reflektera kring verksamheten är ett viktigt moment i vårt yrke, vilket märks i vår diskussion kring barnens lek och samtal. Reflektionen får oss att inse hur barnen uttrycker och bearbetar intryck som berör dem som människor, och som dem därmed kan dra lärdom från. Samtidigt tar vi upp det som får oss att agera så som vi vanligen gör i liknande situationer. Vår rädsla att barnen utvecklar ett ej önskvärdt beteende på grund av dessa lekar känns fortfarande som ett hinder kring dessa lekar. Att ha en lugn och harmonisk barngrupp verkar vara ett viktigt mål för oss, för då lär sig barnen bäst tror vi. ”NEJ”, ”SLUTA” och ”GÖR ANNAT” är inte det som jag vill säga till barnen dag in och dag ut, men frågan är hur vi pedagoger ska gå till väga? Hur ska vi kunna stimulera barnen samtidigt som vi tar hänsyn och utgår ifrån deras erfarenheter, intresse och perspektiv?

Gemensam reflektion

I våra berättelser har vi identifierat ett behov hos barnen att uttrycka sig och undersöka någonting i leken – men det kommer i en form som inte riktigt är accepterad inom förskolans värld, enligt våra erfarenheter. De aggressiva uttrycken och de mer rörliga och fysiska aspekterna i leken hamnar i fokus, och de bakomliggande orsakerna undersöks inte. Oavsett om det handlar om att vara ett monster som dödar någon annan, eller om det handlar om att försvara sig mot onda krafter, som bearbetas och uttrycks i leken, så uppfattas detta som icke önskvärda lekar av pedagogerna i våra berättelser. Tveksamhet uppstår hos pedagogerna, som väljer den enkla vägen – nämligen att avbryta eller avleda leken och styra den åt en annan, mer önskvärd, riktning. Vad beror denna tveksamhet på? Är det våra värderingar kring vad

som är bra och dåligt för barnen och dess utveckling som står i vägen? Eller är de djupa och otäckta ämnena för svåra att ta sig an för oss pedagoger?

Utifrån detta känner vi ett stort behov att undersöka de bakomliggande orsakerna till vårt förhållningssätt gentemot dessa ”opassande” lekar. Hur använder vi pedagoger makten och vilka budskap sänder vi när vi avbryter eller uppmuntrar lekar? Vi ser också behovet av en djupare förståelse för vilket lärande som kan finnas i dessa leksituationer, för att på så sätt kunna ge stöd och möta barnen i deras verklighetsskapande. Det som våra berättelser fick oss att börja fundera över är alltså: finns det bra och dåliga lekar – och är det vi pedagoger som skapar ”opassande” och förbjudna lekar genom sättet vi bemöter dem?

Syfte och frågeställningar

Lekens bidrag till barns utveckling är en viktig beståndsdel i läroplanen för förskolan, vilket bottnar i en medvetenhet om att barns gemensamma meningsskapande kommer till uttryck i deras lek. “I lekens och det lustfyllda lärandets olika former stimuleras fantasi, inlevelse, kommunikation och förmåga till symboliskt tänkande samt förmåga att samarbeta och lösa problem” (Skolverket 2016, s. 6). Samtidigt ser förskolepedagogers förhållningssätt olika ut beroende på olika faktorer. Vi är måna om att skapa goda förutsättningar för lek, utforskande och experimenterande, men ibland stöter vi på situationer där vårt omdöme sätts på prov, vilket i förlängningen kan sätta stopp för ett eventuellt lärande. Vårt fokus förflyttas från den situation som barnen befinner sig i när leken pågår och därmed riskeras deras erfarenheter och kompetens att uteslutas.

Syftet med denna essä är därmed att undersöka hur barns tankar uttrycks i de lekar som vi pedagoger anser ”opassande”. Vi vill också medvetandegöra pedagogernas roll i barns lärande och utveckling, både när vi avbryter och när vi uppmuntrar i leken.

Frågeställningar:

- Vilken roll har de ”opassande” lekarna i barns lärande och utveckling?
- Vilka signaler sänder vi pedagoger när vi avbryter leken som vi upplever påverkar barn negativt?
- På vilket sätt kan pedagogerna bemöta de ”opassande” lekarna?

Metod

Vi har valt att skriva vårt examensarbete i essäform. Lotte Alsterdal menar i ”Essäskrivande som utforskning” att när en egenupplevd händelse får möta fantasifullt tänkande och andra tänkares arbeten så sker någonting – reflektionen lyfter när erfarenheter kontrasteras mot varandra. Hon skriver vidare att i essäskrivandet ser hon ”växlingar mellan att berätta och reflektera, i att gestalta en berättelse och arbeta med en komposition av olika perspektiv och med en fantasi som gör att vi hittar oväntade infallsvinklar” (Alsterdal 2014, s.49). Genom skrivprocessen har vi fått lyfta fram vår text vid olika handledningstillfällen, varpå handledaren och andra kurskamrater fått komma med frågor, tankar och tips på infallsvinklar, vilket har varit givande för vår uppsats och fört den framåt. Även våra respektive handledare på våra arbetsplatser har fått ta del av uppsatsen under skrivandets gång, och deras kommentarer nyfikenhet kring ämnet har gjort att vi känt oss trygga under resans gång.

Våra berättelser handlar om återkommande situationer som skaver. Vi utgår från dem för att få djupare förståelse kring vårt förhållningssätt, samt för att få insikt i möjliga lösningar. Den undersökningen har genomförts genom det som Alsterdal beskriver ovan. Vi börjar med att gestalta var sin upplevd händelse, följda av en egen reflektion och slutligen en gemensam sådan. Därefter har vi letat forskning som behandlar våra frågeställningar för att få en sammansättning av perspektiv kopplat till våra situationer. Att skriva i par har varit väldigt utvecklande då våra reflektioner har bollats fram och tillbaka och ibland ändrat karaktär genom vårt samspel, där vi fått argumentera för våra tankar och påståenden och sedan kunnat komma till en samsyn. Efter att vi bestämt rubriker så har vi börjat skriva på olika håll under olika rubriker, för att sedan växla och fortsätta skriva på den andres text. Vissa rubriker har den ena av oss skrivit mer under och den andre mindre – men överlag har vi båda varit involverade under samtliga områden. På det sättet kunde vi få nya infallsvinklar på våra tankar och komma åt reflektioner som vi kanske inte hade innan, och genom att diskutera det vi skrivit så fick vi en gemensam röst i texten.

Genom skrivandet och ju mer texten vuxit fram har vi blivit stärkta i vår uppfattning om att detta är ett viktigt ämne att diskutera kring, då vissa områden väckt funderingar som tidigare varit mer eller mindre oreflekterade, så som området *Pedagogers makt och styrning* som gjorde att vi började fundera kring den egna praktiken – både den nuvarande och i backspegl. Vi blev även lite förvånade över att det fanns så pass mycket teorier kring, det som vi kallar, ”opassande lekar” – och problemet har snarare varit att smalna av det och inte

spretta iväg åt för många olika håll, då vi ville fokusera mer på få områden än lite på många områden.

Vi valde till exempel medvetet att inte fokusera på genusaspekten i vår text, då vi kände att det skulle kunna bli en helt egen uppsats – och att bara nämna det som en kortare passage kändes inte trovärdigt. Samtidigt vill vi också diskutera kring detta ämne som någonting som gäller alla barn, och inte enbart pojkar eller flickor, även om vi är medvetna om att det finns intressanta frågor gällande ämnet ”pojklekar och flicklekar”. Vad gäller valet av teorier från Vygotskij, Fröbel och Piaget så motiverade vi det med att dessa personer har återkommit under utbildningens gång och även format Läroplanen och förskolan som helhet, samt att deras syn på lek var intressanta utifrån våra egna berättelser.

Det centrala begreppet i våra berättelser är *opassande lekar*. Vi har laborerat kring formuleringar som *den vilda leken*, *den förbjudna leken* och *den oönskade leken* – och alla dessa formuleringar faller under, vad vi menar är, opassande lekar enligt pedagoger på förskolan. Med det menar vi t.ex. lekar som innehåller våld och dödande, lekar med ett fysiskt och rörligt uttryck i form av springande, hoppande och häftiga rörelsemönster, lekar vars syfte får pedagoger att bli osäkra på dess negativa inverkan på barnen.

Vi är både för och emot dessa lekar, då vi hela tiden överväger olika tankar kring barns utveckling. Eva Schwarz och Carl Cederberg skriver i *Reflektion – en nödvändighet* att:

För att förstå en lek måste man ibland ta sig tid och betrakta den utifrån olika perspektiv. Man måste kanske ifrågasätta det sätt som man själv, barnen eller andra pedagoger vanligen betraktar leken för att finna ett nytt perspektiv. För att kunna se vad barnen gör, men också vad kollegorna och man själv gör och – något som kanske ännu viktigare – hur man gör det man gör – behöver man reflektera (2013, s.44-45).

I och med reflektionerna i denna uppsats hoppas vi komma till en djupare förståelse för lekar som vi anser som passande och ”opassande” i förskolan, samt pedagogernas förhållningssätt till dessa lekar.

I detta arbete kommer vi inledningsvis att titta närmare på några av de teorier som format förskolan, och som fortfarande är levande, som Frøbels utvecklingspsykologiska teorier, Piagets tankar kring lek och kognitiv utveckling, och Vygotskijs sociokulturella teorier kring lek och det gemensamma skapandet som sker i samspelet med samhället och omgivningen. Dessa teorier ger oss en bild av synen på lek idag i förskolan och hur den styrande pedagogen uppstår – något som vi vill problematisera genom detta arbete. Vi kommer även att använda oss av Charlotte Tullgrens doktorsavhandling i pedagogik, *Den*

välreglerade friheten: att konstruera det lekande barnet (2003), där begreppen styrning och makt står i fokus – något som har varit intressant för oss att titta på och jämföra med våra egna erfarenheter och gestaltade berättelser.

Vi vill sedan mot bakgrund av detta titta på alternativa sätt att se på lek och dess innehåll med hjälp av hjärnforskning, teorier kring populärkulturens påverkan samt dialogens roll i hanterandet av leken och dess karaktär. Vi tänker att dessa dilemman som vi beskriver i vår uppsats är fenomen som finns, eller kan finnas, på alla förskolor, och att det är ett ämne som kan splittra arbetslag, förhållandet mellan pedagoger och barn, samt relationen till föräldrarna – beroende på olika åsikter och förhållningssätt. Därför känner vi att det är ett angeläget ämne att föra upp till diskussion och titta på från olika perspektiv.

Etiska övervägande

För att skydda individerna i våra berättelser har vi fingerat barns och pedagogers namn, samt förvrängt vissa detaljer och händelser för att det skall vara omöjligt att identifiera personerna i situationen.

Vi benämner även alla som arbetar inom förskolan, förskollärare såväl som barnskötare och vikarier som pedagoger.

Lek i förskolan

Lekarna som vi beskrev i våra berättelser betraktas som ”opassande” av pedagogerna - men likväl klassas de ändå som lek. Lek är ett omtalat ämne i förskolans värld, särskilt när den förknippas med lärande som anses vara ett centralt mål i förskolan. I FN:s barnkonvention så benämns lek som en mänsklig rättighet för barn, och i Läroplan för förskolan står det att ”leken är viktig för barns utveckling och lärande. Ett medvetet bruk av leken för att främja varje barns utveckling och lärande ska prägla verksamheten i förskolan” (Skolverket 2016, s.6). Att främja barns utveckling genom ett medvetet bruk av leken verkar vara öppet för pedagogernas tolkning då det saknas en tydlig definition på lek i läroplanen. Därför tror vi att genom att titta närmare på de lekteorier som har format normen för leken och dess syfte i förskolan så kan man få en tydligare bild över vilken syn på barns lek som råder rent allmänt inom förskolan.

Lekteorier

I böckerna *Lekens möjligheter* av Gunilla Lindqvist och *Förskolebarns gemensamma lekar- mening och innehåll* av Annica Löfdahl får vi en tydlig bild över några av de stora pedagogernas inställning till barns lek. Vi kommer att beskriva olika lekteorier utifrån Frøbels romantiska inställning till barns lek, samt Vygotskijs sociokulturella perspektiv och Piagets kognitiva perspektiv samt de psykoanalytiska lekteorierna utifrån Lindqvist och Löfdahls tolkningar. På så sätt kan lekteorierna fördjupa förståelsen för hur pedagoger i förskolan allmänt tar inställning till medvetet bruk av lek som främjar barns utveckling.

Enligt Lindqvist utgår Frøbels pedagogik från att lek är en kärnpunkt, samt det naturliga sättet för barnet att uttrycka sig. Genom lek utvecklas barnet fysiskt, andligt och moraliskt. Detta sker genom den fria leken och lekgåvorna, som utforskas av barnen och vuxna tillsammans (Lindqvist 1996, s.51). Lindqvist påpekar hur lekgåvorna och Frøbelsånger gav inslag av en formell sysselsättning, vilket ledde till att pedagogiken präglades av motsättningar mellan frihet och formell styrning (a.a., s.52).

Pedagogerna i våra berättelser verkar delvis se ett syfte i den fria leken, vilket leder till att de tillåter barnen att leka på eget initiativ. I Hibas berättelse får barnen bygga med lekmaterial som är tillgängligt, samt dramatiserar en berättelse med hjälp av olika figurer. Detta verkar till en början, utifrån Hibas perspektiv, vara ett sätt för barnen att uttrycka sig, samt utveckla förståelse för olika ämnen såsom språk, matematik och naturvetenskap. Men

när leken övergår till att barnen gestaltar krigsmoment börjar Hiba tveka på att lekens innehåll är lämpligt, och oroar sig för dess påverkan på barnens beteendeutveckling. Det ger en bild av hur pedagogen kan känna osäkerhet kring den fria leken som kan handla om gestaltning av en livsfråga eller det okända.

I Jonatans berättelse finns inslag av att både avbryta och att avstyra leken, när rörelsemönstret blev för häftigt och handlingarna mer aggressiva. Utöver de häftiga rörelserna och det faktum att andra barn blev drabbade så präglades ändå leken av fantasi och kreativitet – något som släcktes snabbt i och med att leken avbröts.

Fröbels definition av lekens betydelse för barns möjlighet att uttrycka sig har likheter med de *psykoanalytiska lekteorierna* där Lindqvist menar att leken är barnets sätt att bearbeta omedvetna känslor, såsom rädsla inför hot som skrämmer en. Samtidigt är det ett sätt att hävda sig mot vuxenvärlden. Vuxna ska enligt psykoanalysen inte blanda sig i leken, däremot tillgodose med rikt lekmaterial som ger möjligheten till bearbetning av konflikter samt utveckling av barns tankar. Pedagogens roll i detta fall skall begränsas till att observera och iaktta barnet (1996, s.54).

När barnen samtalade i Hibas berättelse avbröt Hiba diskussionen kring mystiska människor i skogen som barnen skulle döda, då ämnet kändes grovt för henne. Däremot i barnens lek som observerades några dagar senare så fick leken fortgå då hon ställde sig bredvid och filmade. Innehållet i leken fick Hiba att på nytt reagera, men denna gång fick barnen fortsätta leka. Tanken var här att leken skulle analyseras av arbetslaget. Där gick åsikterna isär kring lekens syfte och hur man ska gå vidare med den.

En liknande syn på lek och pedagogens roll har Jean Piaget uttryckt genom sin indelning i tre lekstadier, som har bidragit till den *kognitiva lekteorin*. Lindqvist skriver att ”i enlighet med Piagets teori gäller det att skapa utvecklingsbetingelser för barnet. Pedagoger befinner sig utanför leken och stimulerar med rekvisita” (a.a., s.55). Lindqvists slutsats blir att syftet bakom leken enligt både kognitiva och psykoanalytiska teorier är att barnet befäster sina kunskaper eller också bearbetar sina inre konflikter. Pedagogernas förhållningssätt därmed ger en uppfattning om barnets ideala utveckling, vilket skall styras med väl valda aktiviteter och material. På så sätt blir inställningen till leken funktionell (a.a.).

En vidare utvecklad syn på leken finner vi i det *sociala och kulturella perspektivet* som betonar det gemensamma i leken samt hur barn tillsammans skapar och utvecklar sin egen kultur, skriver Annica Löfdahl i sin bok *Förskolebarns gemensamma lekar - mening och innehåll*. Löfdahl menar att inom det kulturella och sociala perspektivet finns fenomenologiska teorier om leken, där man söker lekens väsen och analyserar den ”genom

förståelsen för ”det barnsligas väsen”, dvs. dynamiken, spontaniteten, det ohämmade rörelsebehovet” (Löfdahl 2004, s.36). Hon tar även upp kommunikationsteorier, så som Batesons teori om metakommunikation som innebär att kommunikationen i leken sker på konkreta och imaginära plan som barnet behöver kunna hantera i sin lek och därmed förstår att ”detta är på lek” (a.a.). Detta syns i Jonatans berättelse, där barnen strider mot varandra som onda och goda och där det finns förhandlingar om rollerna barnen emellan. Samtidigt är det tydligt för barnen att ”de bara leker”, medan pedagogen som går in och bryter väljer att se det som en lek som spårat ur och som stör de andra barnen.

Löfdahl skriver vidare att leken ses, med inspiration av Vygotskijs teori, ”som ett uttryck för fantasin och som en möjlighet för barnen att skapa mening och innebörd i sin tillvaro” (a.a.). Gunilla Lindqvist har också inspirerats av Vygotskijs teori om lek och fantasi. Hon skriver att ”leken är ett dynamiskt möte mellan barnets inre (känslor och tankar) och den yttre verkligheten. I leken skapas en fiktiv situation och i leken gestaltas handlingar” (1996, s.70). Hon förklarar vidare att i handlingarna finns fantasi, vilket Vygotskij kallar för den kreativa förmågan. Det ger barnen möjlighet att tolka sina erfarenheter och känslor, och därmed skapa mening och innebörd i sin tillvaro (a.a., s.69).

I Hibas berättelse uttrycker barnen i sin lek arga känslor som kopplas till självförsvar. Vi tolkar det som att barnen, genom att gestalta sina tankar i situationen i djurparken, försökte få förståelse för hur man kan försvara sig själv. Vad innebär det att döda och hur skulle det kännas att bryta mot en sådan självklar regel. Detta är handlingar i leken som ger tydligare bild för de abstrakta tankarna kring liv och död.

Den kreativa förmågan ger människan, enligt Vygotskij, möjligheten att skapa framtiden och förändra sin nutid. Därmed blir det mänskliga skapandet beroende av fantasin, som innehåller något nytt och ligger utanför våra rutiner (Löfdahl 2004, s.46). I Jonatans berättelse finns element av det onda mot det goda i barnens lek, något som Jonatan är inne på i sin reflektion där han ser leken som en arena för att, genom fantasin, undersöka och identifiera sig själv utifrån rollekar kring godhet och ondska. Det sociokulturella perspektivet handlar för oss om en inställning till lek där pedagoger allmänt värdesätter fantasin, vilken genom barnen skapar mening till sin omvärld. Att söka lekens väsen och därmed förståelse för det som uttrycks i denna mening är viktigt för barnens utveckling.

Att stå utanför och observera istället för att delta i leken är viktigt enligt både de psykoanalytiska och kognitiva lekteorierna. Den indirekta styrningen sker då med hjälp av rekvisita, så som pedagogiskt material och lärande miljöer. Däremot i Fröbels pedagogik framgår mer den direkta styrningen genom pedagogens deltagande i aktiviteterna. Det

förespråkar barnperspektivet där pedagogen vet barnets bästa. Vygotskij i sin tur framhåller ett deltagande av pedagogen i barnens lek där man utgår från barnets intresse och dess situation. Dock kan det bli en form av styrning av barnens lek i och med att pedagogen deltar.

Det vi funderar över är om styrning är bra i alla lägen. Som i Jonatans berättelse, där han minns tillbaka till en situation där en kollega blandar sig i barnens lek, och därmed försöker styra lekens innehåll mot ett för pedagogen bättre ändamål. I våra berättelser tycks vi pedagoger lägga mer fokus på det funktionella syftet, vilket i sin tur får oss att utesluta de beskrivna lekarna i berättelserna. Att skjuta och döda andra går emot normer som vi och pedagogerna i berättelserna bär på. Däremot att sortera, bygga med klossar och måla anser vi mer passande med tanke på att barnen lär sig något som de kan ha nytta av i framtiden. Det får oss att ställa frågan vad det är som skiljer de ”opassande lekarna” från de passande lekarna. Vi kommer nu att titta närmare på olika aspekter av skillnaden mellan dessa lekformer.

Passande och ”opassande” lekar

I våra berättelser går det att urskilja hur vissa lekar anses som mer ”opassande” än andra. Därför vill vi här titta närmare på vad som kan menas med passande och ”opassande” lekar och hur de yttrar sig. I Jonatans beskrivna situationer så bryts leken när den blir mer påtaglig och breder ut sig på avdelningen och inkräktar på andra barns områden. Istället får barnen ägna sig åt mer stillasittande aktiviteter, som t.ex. att vara inne i ateljén tillsammans med en pedagog. I samma berättelse finns ett avsnitt där Jonatan tänker tillbaka på en situation där en pedagog blandar sig i barnens lek, för att där försöka styra den åt ett håll med lugnare inslag, bort från det våldsamma och aggressiva. Även i Hibas berättelse diskuteras de våldsamma inslagen i barnens lek och hur dessa måste stoppas, med risk för att de annars blir till verkliga handlingar i framtiden.

Matti Bergström är läkare och professor i fysiologi vid Helsingfors Universitet och studerar neuropedagogik, hjärnans utveckling hos barn och hur den påverkar barns beteende och inlärning. I sin bok *Svarta och vita lekar* hävdar han att pedagogerna programmerar barnen för lekar som fyller människans behov, vilket han kallar *nödvändighetslekar/vita*

lekar. ”Dess pedagogiska syfte är att träna barnens informationslogiska förmågor, vilka vi anser är nödvändiga för deras utveckling” (Bergström 1997, s.82). Bergström menar att genom att vi pedagoger reglerar barnens lek, i form av regler som gör att det inte ska vara ”för mycket” av vissa element i leken, så blir det nyttolekar – lekar som anses vara bra för barnens utveckling av egenskaper som ska passa i samhället (a.a., s.96).

Den andra lektypen kallar han *möjlighetslekar/svarta lekar*, där barnet använder sin fantasi fritt utan att tänka på ordningen. ”I leken företräder kaoset lekens ”svarta”, destruktiva sida. Det faktum att man tillför kaos i det man leker med och det man leker i, så som vi ovan definierat leken, får följderna för barnens yttre lek men även för deras logiska tänkande” (a.a., s.99). Dessa lekar blir då av den typ som, av oss vuxna och pedagoger, kan upplevas som skrämmande och farlig – till exempel att döda varandra, att leka krig, spruta eld och slåss så att blodet rinner. Med av stöd av forskning kring hjärnans funktioner hos barn, gällande förhållandet mellan kaos och ordning, så menar Bergström att både de vita lekarna (nödvändighetslekarna) och de svarta lekarna (möjlighetslekarna) behövs i barnens lek för att utvecklingen ska bli god (a.a.). Så här skriver Bergström kring varför hjärnan behöver bägge typer av lekar:

Men barn behöver ”möjlighetslekar”. Dessa kan t.o.m. anses vara en förutsättning för att barn över huvud taget skall kunna förstå sig på det nödvändiga i sina liv. Orsaken är enkel: hjärnstammens aktivitet (medvetandekraft) är en förutsättning för att hjärnbarken skall kunna aktiveras och ta till sig kunskap. Och det är hjärnstammen som ger upphov till det möjliga [...] varvid hjärnbarken realiserar det nödvändiga. Så är det möjliga en förutsättning för det nödvändiga (Bergström 1997, s.83).

Med detta menar alltså Bergström, om vi tolkar honom rätt, att det finns en sorts balans mellan lek och logik, och för att barnen ska kunna utveckla en form av ordning i kaoset så behöver det finnas kaos i ordningen – därför behövs både de vita och de svarta lekarna.

Som Jonatan är inne på i sin berättelse så handlar han och hans kollega på ett sätt som ingen i arbetslaget direkt reflekterat kring. Ordningen bryts på avdelningen när barnens vilda lek breder ut sig, och för att det inte ska bli kaos så bryts leken helt och hållet – något som inte känns helt rätt för Jonatan. Han inser då att leken dämpas på flera olika plan i verksamheten, i och med att pinnar inte tillåts som svärd eller vapen utomhus, att det markeras så starkt mot att springa på ”fel ställe” inomhus, samt att liten nyfikenhet riktas mot de typer av lekar som är av det mer vilda och rollbetonade slaget. Kanske är det så att dessa lekar inte tas på samma allvar som andra, mer ordningsamma, lekar? Handlar det om ren

okunskap kring lek och lekens innehåll, eller handlar det bara om att pedagogerna vill ha lugn och ro på avdelningen?

I Hibas berättelse däremot så finns det inslag av reflektion kring barnens aggressiva lek, och dess vara eller icke vara på förskolan. Där framkommer det också tydligt hur pedagogerna skräms av barnens agerande i leken, så som Matti Bergström är inne på kring svarta lekar. I båda berättelserna framgår det dock att dessa svarta lekar, som Bergström kallar dem, inte ses som passande för barn på förskolan, och att eventuella lärdomar ur dessa lekar har en negativ inverkan på barnen.

I boken *Barnet och leken* ägnar Gabriella Ekelund ett kapitel åt att diskutera frågan om det finns förbjudna lekar – en fråga som framstår som retorisk då hon snabbt konstaterar att så är fallet.

Krigslekar och våldsleksaker är enkla exempel på förbjudna lekar eftersom det blir tydligt att vuxnas inflytande över barns val inte alltid är lätt att hantera. Det kräver eftertanke och reflektion över hur man bemöter barnen och varför man drar de slutsatser man gör (Ekelund 2009, s.64)

Dessa slutsatser menar Ekelund rör sig kring avgörandet huruvida leken är farlig eller ofarlig för barns utveckling, samt att dessa ställningstaganden ställer sig över kommunikation med barnen och barnens perspektiv (a.a.).

Även lekforskaren Birgitta Knutsdotter Olofsson tar i sin bok *I lekens värld* upp motståndet mot nämnda lekar: ”Vi blir inte alls så upprörda när ett farligt lejon kommer morrande. Vi säger att barnen är så aggressiva – fast de bara leker aggressiva lekar. Många lekar handlar om farliga känslor. Många lekar handlar om allvarliga hot som avvärjs” (2003, s.103). Detta kan vi ju också se i Hibas situation, där barnen leker med djuren som försöker försvara sitt hem mot de attackerande dinosaurierna, med våld och dödande som tydligt inslag, vilket får Hiba att reagera – dock utan att avbryta. ”I symbolisk form och genom metaforer tränar barnen att klara sig ur trångmål. De hotar och försvarar sig, de beskyddar och är rädda, de övervinner faror och får känna befrielse från sin litenhet och sitt beroende genom leken” (a.a., s.103-104).

Charlotte Tullgren har i sin doktorsavhandling i pedagogik, *Den välreglerade friheten: att konstruera det lekande barnet*, gjort observationer på tre förskolor, och en sak hon kunde se i sin undersökning var hur lekar med våldsamma och olustiga inslag reglerades bort till förmån för familjelekar och konstruktionslekar som mer följer samhällets normer. ”I lekar där

pedagoger deltar har figurer som är förknippade med dramatiska, otäcka och ibland olagliga händelser svårt att få utrymme. Dels handlar det om att reglera rollfigurer som utgör ett ”störande” inslag, som är högljudda och rörliga. Det är så att säga obehaget som regleras” (2003, s.67).

Tullgrens undersökning, som vi kommer att titta närmare på härnäst, stämmer ganska väl in på våra berättelser, där såväl innehållet som uttryckssättet i barnens lekar ifrågasätts av oss pedagoger. Vi avleder, avbryter och styr barnen av olika anledningar – en del medvetna, andra omedvetna – och frågan är vad denna styrning sänder för signaler till barnen?

Pedagogernas styrning & makt

I våra berättelser märks det hur synen på leken skiljer sig från det kulturella och sociala perspektivet, gällande hur vi avleder eller avbryter. Lek och leksaker förbjuds eller begränsas utifrån pedagogernas uppfattning om vad som är destruktivt eller olämpligt för barnen.

Charlotte Tullgren beskriver i sin doktorsavhandling hur pedagogers delaktighet i leken sker på grunder som innebär att barnen ska lära sig något, vilket skiljer sig från barnens grunder och syfte med leken. Att se lärandet i barnens konstruktionslek, för att därefter vilja avbryta när leken övergår till krigslek, som i Hibas situation – samt att bryta och tvinga barnen att byta lek när de springer och skjuter varandra, som i Jonatans situation, visar på hur pedagogers uppfattningar styr barnens lek. Vi uppmuntrar när vi ser ett ”nyttigt” lärande och avstyr när vi uppfattar att leken har en negativ effekt på barnen. Detta kan förklara hur vi ser olika på olika lekteman, vilket är av intresse att reflektera kring då dessa olika lekar existerar och skapar tveksamhet och undran hos oss.

De beskrivna situationerna fick oss att fundera över de värderingar som vi pedagoger lägger in i barnens lek, och i synnerhet då den fria leken. Vilka signaler sänder vi, och vad blir konsekvenserna av att vi går in och bryter eller alternativt uppmuntrar en lek? För oss blir det en fråga om att lyfta upp och reflektera kring vårt förhållningssätt till leken på avdelningarna där vi jobbar.

På Jonatans arbetsplats bestod arbetslaget vid tidpunkten för berättelsen av fyra pedagoger, där delar av arbetslaget inte jobbat mer än ett år tillsammans. Utan att ha

diskuterat ett gemensamt förhållningssätt så var den samlade inställningen ändå, enligt Jonatan, att avstyra vissa lekar som ansågs för rörliga, för våldsamma eller för oroliga. Dessa lekar inbegrep ofta superhjaltekaraktärer eller onda varelser med onda avsikter, samt att det ofta handlade om att strida mot varandra eller fånga varandra. Här syntes sällan några pedagoger som visade ett deltagande intresse för barnens lek, utan pedagogens roll blev istället att övervaka, avstyra eller avbryta när leken tycktes kräva så. Däremot i mer stillasittande och skapande lekar eller aktiviteter så fanns ett annat deltagande hos pedagogerna, möjligtvis för att det då fanns mer utrymme för pedagogiska diskussioner? Om sedan de barnen som vanligtvis lekte mer ”opassande” lekar någon gång lekte någon form av stillasittande lek, eller mindre rörlig lek, t.ex. restaurang eller familjelek, så kunde detta uppmärksammas av pedagoger med kommentarer som: ”Vad fint ni leker nu!”. Genom reflektioner så kan vi nu se detta som en tydlig styrning av barns lek, där vissa uttrycksformer dämpas eller förbjuds medan andra aktiviteter möts av glädje och höjs till skyarna som någonting fint och bra. Detta kan vi också se genom hur våra barngrupper reagerar på vissa barn eller vissa typer av lekar. De barn som ofta får tillsägelser eller vars lek måste avbrytas benämns ibland av övriga barngruppen som ”de busiga barnen”, vilket vi tror kan skapa ett slags motsatsförhållande mellan dem barnen som mer sällan får tillsägelser och dem barnen där det sker oftare. Ett slags ”vi är de duktiga, ni är de olydiga”-förhållande. Detta, menar vi, kan kanske komma av att barnen som mer sällan får tillsägelser identifierat vad vi pedagoger anser som bra och dåligt, snarare än att barnen av sig själva bara vill göra de ”bra” sakerna?

I Tullgrens avhandling belyser hon pedagogens roll i leken och vilka maktförhållanden som där råder. När hon analyserar resultaten så använder hon sig av Foucaults teorier kring makt för att besvara sin frågeställning kring vad som blir föremål för pedagogers styrning i leksituationen. ”Svaret på den frågan är starkt framtidsinriktat. Leken regleras i namn av framtiden mot kompetenser som framtidens människor antas behöva” (2003, s.117).

Tullgren lyfter även upp strävan efter att leda mot det normala genom styrning av leken, i form av det regelmässiga och önskvärda (a.a., s.119). ”Det som utgör normerna för barnen och leken är till viss del det man kan förvänta sig av ett barn i en viss ålder, men till största delen handlar det om det önskvärda barnet, så som barn bör vara” (a.a.).

Avslutningsvis tar Tullgren upp den moderna tidens styrning som gått från att ha varit förtryckande till att maskera sig bakom ett leende ansikte, i form av pedagogens steg in i leken, och även här hänvisar hon till Foucault: ”Denna nya samhällseliga styrning är en produktiv styrning på så sätt att den inte fördömer och förtrycker. Det är en styrning som producerar ett visst sätt att se på barnet och ett visst sätt för barn att se på sig själva” (a.a.,

s.122). Kan det vara så att de ökade kraven på barns förkunskaper när de börjar förskoleklass och skola påverkar pedagoger på förskolan och deras sätt att se på barns lek och dess innehåll? I ett led att göra förskolan mer skolförberedande så kanske det som anses som opedagogisk eller ”opassande” lek fått en viss stämpel på sig av oss pedagoger? I denna linje resonerar även Ingegärd Tallberg Broman och Sven Person i en publikation på Skolverkets hemsida:

Det tidiga lärandet och det kunskapande barnet är i mycket tydligt fokus i aktuell utbildningspolicy. Såväl nationellt som internationellt föreligger i början av 2000-talet en tendens att stärka det pedagogiska uppdraget för de yngre barnens lärare och det tidiga ämneskunnandet. Senare års utbildningsdiskussion lyfter fram kunskapandet och nödvändigheten av nya kunskaper. Ökade kunskaper framhålls också som en förutsättning för ekonomisk tillväxt och social utveckling (Tallberg Broman, Persson 2010, s.11-12)

Tullgren har i sin undersökning lyckats urskilja tre typer av innehåll som får pedagogerna att gå in och styra, och det är *de fridstörande lekarna*, *de olagliga lekarna*, samt *de nyttiga lekarna* (a.a., s.67). Det betyder alltså att en lek kan vara högljudd och rörlig, så länge dess innehåll är gott, i och med att barnen antas skapa förståelse för samhället vi lever i, och världen i stort, genom leken. Men om dess innehåll tar form av olagliga handlingar så blir det föremål för styrning, enligt Tullgren. ”Barn som leker pyromaner antas följaktligen skapa kunskaper och förståelse för hur det är att vara pyroman och att handla som en sådan. Ett sådant lärande kan inte godtas i en verksamhet med ett syfte att fostra till demokratiska medborgare och allas lika värde” (a.a., s.71).

Sedan går det inte att komma ifrån det faktum att vissa lekar måste avbrytas eller avledas då vi pedagoger upplever att barnen far illa på ett eller annat sätt. Det finns givetvis lekar som går överstyr, där barnen tappar kontrollen, missförstår varandra och konflikter uppstår. Men är leken fortfarande en lek då?

Birgitta Knutsdotter Olofsson ställer sig frågan vad förbud mot vissa lekar får för effekt och menar att pedagogers ibland moraliserande samtal med barnen har en tendens att mötas av döva öron. Istället förespråkar hon ett intresserat deltagande: ”Kanske är det bästa sättet att vara med i barnens lek och se till att de kompromissar sig fram till lösningar [...] När leken blir allvar skall den vuxne gripa in och återföra handlingen inom lekens ramar genom att säga: ’Du får inte slå på riktigt. Du får bara slåss på låtsas’” (2003, s.107-108).

Ivy Schousboe är professor emerita i psykologi, och i en artikel i Lärarförbundets tidning *Pedagogiska magasinet* vill hon lyfta upp tanken om att leken inte enbart är gynnsam

och bra för barns utveckling. ”Jag vill försöka vidga det perspektivet och fokusera på det underbelysta förhållandet att leken även kan ha onda inslag, ibland fastän det inte är barnens avsikt. När barn ger sig hän i leken händer det att de utför handlingar som de inte skulle utföra utanför leken” (Schousboe 2004). Hur ska då vi pedagoger förhålla oss till dessa handlingar? Schousboe menar här att vi pedagoger har ett stort ansvar genom sättet vi bemöter leken och dess innehåll och dess handlingar. Att det hela tiden handlar om en balans, då vi pedagoger oftast vet vilka konstellationer av barn och vilka lekar som ofta leder till bråk.

Hennes förslag är att se på leken ungefär på samma sätt som vi ingriper i andra aktiviteter på förskolan. ”Vi kan vända det blinda ögat till och låta det passera, i respekt för barnens fria aktivitet, och vi kan förebyggande förhindra varje potentiellt riskabel aktivitet som kan leda till att barn måste tillrättavisas. Men det är bättre att ge leken en chans” (a.a.).

Vi håller med Schousboe om att vi bör ge leken en chans - men frågan blir här hur vi kan gå tillväga? Kraven från våra styrdokument kan, som vi påpekat tidigare, upplevas alltför styrande till vårt förhållningssätt, beroende på hur man tillämpar dem, med många mål som ska uppfyllas och därmed många förmågor som ska utvecklas hos barnen. Detta ger en negativ klang till begreppet styrning, vilket märks i hur vi förhåller oss till den fria leken och de lekar som uppfattas som ”opassande”. För att närma oss ett svar på hur vi kan ge leken en chans vänder vi oss till Elisabet Doverborg, Niklas Pramling och Ingrid Pramling Samuelsson, som har skrivit flertalet böcker och medverkat i flera artiklar om barn i förskolan. I deras bok *Att undervisa barn i förskolan* tar de upp ett antal motsägelser som har påpekats i förskolläraernas agerande och beskrivning av verksamheten. Tre av dessa motsägelser, som de kallar för begreppspar, finner vi intressanta i vår undersökning här – vilka är att följa läroplanen och samtidigt följa barnens intresse, barns fria val kontra styrning, och att förändra från förmedling till lyssnande (Doverborg, E, Pramling, N & Pramling Samuelsson I 2013, s.12-13). Författarna ger en bild av hur pedagogerna känner ambivalens i prioriteringen av val mellan dessa begreppspar. Osäkerheten skapas då den ena kan leda till mer passivt agerande i väntan på att barnet skall ta initiativ till sitt lärande, och den andra till mer styrande agerande mot det som förväntas av barnen. Det författarna betonar vikten av här är att se dessa begreppspar som förutsättningar istället för motsägelser – det vill säga att man kan utgå från barnets intresse och rikta det mot de mål som finns i läroplanen, vilket kräver planering och medvetenhet om varåt intresset ska riktas. På så sätt blir det ett lärande som sker i interaktion och samspel där pedagogen och barnet båda är lyssnare och initiativtagare i kommunikationen (a.a., s.12-14). Utifrån detta resonemang får vi en annan bild av styrning som utgår ifrån ett sociokulturellt perspektiv och som kan ha en positiv effekt, där både barnets och pedagogens

perspektiv lyfts och kan bidra till bägges utveckling. Dessa förutsättningar kommer vi att gå in på härnäst där vi tittar närmare på hur vi kan ge utrymme till de ”opassande” lekarna.

Hur kan pedagoger ge utrymme till det ”opassande”?

Att ge ”opassande” lekar en chans samtidigt som vi följer våra styrdokument och utgår från barnets perspektiv är enligt Doverborg, Pramling & Pramling (2013) möjligt utifrån ett sociokulturellt perspektiv. Därför tycker vi att det krävs en reflektion över lekens innehåll utifrån barnets perspektiv för att få insikt i det som uttrycks och bearbetas av barnen. Vår förhoppning är att synliggörandet av lekens betydelse för oss själva skall leda i sin tur till att vi kan ge utrymme till dessa lekar.

I sin bok *Förskolebarns gemensamma lekar* riktar Annica Löfdahl (2004) ljuset mot förskolebarns utveckling och meningsskapande, med fokus på innehållet i barnens lek samt hur sociala strukturer uppkommer och upprätthålls av barnen i de pedagogiska miljöerna. Löfdahl påpekar att bristen på förståelse för innehållet i barnens lekar leder till att pedagogerna missar en viktig del av barnens utvecklings- och socialisationsprocesser. Därför menar vi att det är av stor vikt att vi analyserar lekens innehåll för att sätta fingret på det som kan vara avgörande för barnens utveckling och som sker just i de ”opassande” lekarna.

Att tolka och förstå innehållet i lekarna

Det är inte alltid så lätt att inta barnets perspektiv och se vad som pågår i deras lek, vilket Jonatan här visar med en kort tillbakablick till sin barndom.

Jag hade en gång ett samtal med min mamma angående sådant som jag lekte som barn. Mamma sa då: ”Jag kommer ihåg hur du och Robin sprang omkring och lekte Batman hela dagarna. Fast ni sa ju aldrig någonting. Ni bara svischade förbi, helt tysta, och klättrade upp och ner på borden och stolarna. Och sen var ni borta.”. Detta gjorde mig förbryllad. Vadå sa ingenting? Vi var väl inte tysta? Vi hade ju en gemensam värld som vi byggt upp, full av äventyr och ondskefulla varelser som var tvungna att besegras. Sånt kan man ju inte skapa om man inte pratar med varandra? Jag minns ingenting om någon tystnad? Detta fick mig att

inse att de bilderna och händelserna som vi, jag och Robin, hade framför våra ögon inte kunde ses av några andra än – just oss. Ingen kunde se grottan där vi bodde, ingen såg när vi var karaktärerna bakom maskerna, ingen såg våra färdmedel som vi gömde undan från fienden, ingen förstod hur vi slogs för rättvisan så att världen skulle kunna vara en trygg plats. Och uppenbarligen var det heller ingen som såg hur vi klättrade på hustaken och svingade oss från byggnad till byggnad för att ta oss fram. Det de såg var två pojkar som i tystnad sprang runt och klättrade på stolar och bord, till synes utan samspel eller innehåll.

Det vi vill säga med denna korta reflektion är att det inte alltid är det som syns och hörs som egentligen pågår. Det kanske finns någonting annat bakom springet, skrikandet eller tystnaden. I de flesta leksituationerna skapar barnen fiktiva lekvärldar, menar Löfdahl. Därmed gestaltar de ett tema, som utmärks av en helhet av roller, handling och lekvärldar (2004, s.75). Att gestalta existentiella frågor kring liv och död, som i Hibas berättelse, och att utsättas för fara av de onda och bli räddade av de goda, stämmer in i det tema som Löfdahl kallar för *överlevnad*. Temat *överlevnad* innefattar tre underteman, vilka är *bemästra problem*, *lämna och lämnas* och *spänning och äventyr* (a.a., s.79-80).

I undertemat *bemästra problem* betonas frågor kring liv och död, frisk och sjuk och aktuella problem bearbetas (a.a., s.79). Problemet i Hibas berättelse är både pedofilen och dinosaurierna som kränker andras hem och kroppar, och barnens lösning till detta problem är att försvara sig själva med hjälp av våld. I dialog med varandra överväger barnen att skada andra, vilket bemöts av protester ifrån Hiba och därmed lämnas tankarna oreflekterade. Vidare bearbetas samma tankar, men i ett annat sammanhang och under en lek där djur och dinosaurer ingår. Leken, som först uppfattas som fin och harmonisk, övergår till att bli mer våldsam och aggressiv i handlingarna. Barnen löser återigen problemet genom att djuren dödar dinosaurierna.

Gällande *spänning och äventyr* kan man finna gemensamma kännetecken till de olika roller som ingår i leken, såsom de goda och de onda, offren och kontrollanten (a.a., s.81-82). I Jonatans berättelse, där ondningen bekämpas med eld och skjutvapen, delas rollerna mellan barnen som gestaltar offret i leken, som alltså egentligen är en ondning och som skall bekämpas av de goda. Här märker vi hur barnen i leken utför förbjudna handlingar för att rädda sig själva från den onda, vilket utspelas i en påhittad miljö. Löfdahl hävdar att leken innehåller svar som är anpassat till varje barns förståelse och att genom lekens kommunikativa utformning får barnen möjligheten att tolka och förstå varandras version av

svaret. Barnen skapar på så sätt en gemensam mening och finner olika möjliga lösningar till sina problem (a.a., s.91).

Samtidigt är vi pedagoger kanske för snabba med att tolka, eller misstolka, leken och därigenom förväxlar leken med allvar, något Bodil Halvars-Franzén är inne på i sin doktorsavhandling *Barn och etik – möten och möjlighetsvillkor i två förskoleklassers vardag*:

Det är lätt hänt att fysiska lekar och pinnlekar automatiskt associeras med våld, vapen och ett utagerande uppträdande, men fysiska lekar behöver inte vara våldsamma, inte ens tumultartade, de kan till och med vara stillsamma och lågmälda. Inom lekforskning och antropologisk forskning används det sammanfattande begreppet ”rough-and-tumble-play” för att beskriva lek som är vild utan att vara aggressiv. Den kan exempelvis innehålla spring, hopp, skutt, ramla omkull, jagande, flykt, brottning, bankande, skratt och grimasering (2010, s.141)

Birgitta Knutsdotter Olofsson är inne på samma spår i sin bok *I lekens värld*, när hon försöker skilja på det som är lek och allvar, och hon refererar då till Gregory Batesons kommunikationsteorier: ”Bateson beskriver lek som en mental inställning, ett förhållningssätt till verkligheten, där det som görs, sägs, tänks inte skall tolkas bokstavligt. Det som görs, sägs, tänks är inte vad det ser ut att vara, det är lek och skall förklaras utifrån lekens intentioner” (2003, s.6).

Här blir ju därför den närvarande och intresserade pedagogen viktig, och gällande frågan om vuxna ska delta eller inte i barnens lek, med risk för att störa, så menar psykologen Margareta Öhman i boken *Lek på rätt väg?* att: ”det inte handlar om *huruvida* vuxna ska vara närvarande i barns lek eller inte, utan om *hur* de ska vara det” (2016, s.159). Öhman menar att engagerad närvaro inte nödvändigtvis behöver betyda att pedagogen deltar aktivt i leken, utan det kan lika gärna handla om att sitta bredvid och betrakta, vilket kan fungera som en trygghet för både barnen och leken (a.a.). Samtidigt blir detta ett tillfälle för pedagogen att fördjupa sig i lekkulturer och barnens kunskapande, enligt Öhman. ”Hon får då tillfälle att se den kompetens barnen har i just denna lek och tillfälle att öka sin respekt för barn som ständigt lärande. Hon får information om barnens lekutvecklingsnivåer, deras intressen, lektålighet och uthållighet. (a.a., s.159-160).

Om vi återgår till Jonatans berättelse framkommer också hans tankar kring den typen av lekar som där beskrivs, och vad han ser som positiva vinningar ur den. Som en form av identifiering av sig själv, där man förstår sig själv som god och vad som är rätt och fel genom att få pröva på att vara på andra sidan, ”den mörka sidan”, där man vet att det som sker är fel – men det är ju bara i leken. Eller kanske kan det vara ett sätt att möta sina rädslor genom att

inta rollen av det okända och skrämmande, i skydd av det faktum av det inte är på riktigt, utan bara på lek?

Professorn i socialpsykologi, Lars- Erik Berg, hävdar i artikeln *Stötta barnens lek med figurer*, skriven av Elisabeth Richter, att strid mellan onda och goda är en av de vanligaste lekarna – vilket beror på att barn ser mycket död på TV idag. Han förklarar vidare att barnen ser ondskan och godheten visuellt tydligare än äldre generationer, och han understryker lekens betydelse där barnen får möjlighet att bearbeta egna upplevelser genom att konkretisera och gestalta det märkliga det innebär att vara människa (Richter 2012).

Att undersöka lekens innehåll ger oss pedagoger en insikt i hur barn uttrycker verkliga dilemman från deras vardag. Diskussionen kring pedofilen i Hibas berättelse kan ha en bakgrund där barnen hämtade informationen som skapade funderingar hos dem. Det kan vara föräldrar, syskon, kompisar eller nyheterna på TV som står för denna information, som i sin tur skapar funderingar hos barnen. För att kunna förstå denna abstrakta tanke försöker kanske barnen i Hibas berättelse hitta en möjlighet till att diskutera och gestalta detta i leken med varandra.

En annan aspekt är också de tecknade filmer som barnen tittar på hemma, som t.ex. handlar om superhjältar som bekämpar de onda. Dessa filmer är skapade på ett sätt som lockar och fascinerar barnen, och med det blir de en del av barnens intresse. Handlingarna i superhjältefilmerna ger inspiration till barnen, som också möter den onda i deras vardag. Detta får oss att tänka på vilken roll populärkulturen spelar in i barnens lek, samt vilken inställningen vi pedagoger har/ borde ha gentemot denna kultur?

Populärkultur

Hittills har vi kommit fram till att populärkulturen är en del av barnens värld, varifrån de hämtar många tankar och funderingar. Media har en stor inverkan, genom t.ex. tecknade filmer med actionfigurer som kämpar mot de onda. Detta skapar säkerligen tankar och funderingar hos barnen som senare väljer att förstå genom att uppleva med hjälp av leken. Därför kan det vara av värde att man tar hänsyn till det som barnen upplever utanför förskolan.

Carina Fast lyfter upp ämnet populärkulturen i sin bok *Att läsa och skriva i förskolan* och påpekar pedagogernas osäkerheter gentemot detta. Fast betonar att barns intressen behöver anammas och tas tillvara på, och att pedagogerna inte bör lämna barnen ensamma åt att bearbeta sina intressen. En mängd internationella studier, liksom hennes egen, visar att om pedagoger inte anammar och tillvaratar barns intressen så kommer barnen ändå utbyta sina

erfarenheter bakom ryggen på pedagogerna. De lämnar alltså inte sina egna erfarenheter utanför förskolans dörrar (Fast 2011, s.97).

Hur ska vi kunna anamma och ta tillvara på barnens intresse utifrån populärkulturen? Hiba, som har tre barn i åldrarna 4-10 år, berättar om alla barnprogram och filmer som hon ser på tillsammans med sina barn:

Inte en enda barnfilm eller barnprogram som visades på Barnkanalen kan jag tänka mig ha missat sedan min äldsta son började visa intresse för teven. Allt från Batman Lego-filmen, Lego Ninjago, Iron-man till Spiderman och Draktränaren. Dessa filmer innehåller visst våldsamma handlingar, men mina barn älskar dem. Jag kan inte förneka det faktum att jag också dras till dessa filmer, vilket också är en orsak till att jag tillåter tittandet på dem hemma. Bolibompa har också mycket att bjuda på, vilket också är omtyckt av mina barn. Personligen tycker jag att deras serier och filmer har mer tydliga pedagogiska syften och innehåller en förskönad bild över hur man kan hantera olika dilemman. Det går att diskutera om den ena är bättre än den andra men en självklar sak för mig är att mina barn behöver både och. Detta tack vare förskollärarytbildningen, som bidrog till att mitt tänkande utvecklades kring barns populärkultur. Jag kommer från ett land där kriget har pågått så länge jag kan minnas, vilket ger mig en förståelse för en verklighet som existerar och som mina barn vet om genom att titta på Lilla aktuellt. Då jag anser att det är av stor vikt att barn får bearbeta sina intryck så lyssnar jag till deras funderingar, varpå vi har kunnat haft samtal om deras tankar kring krig. Jag måste dock erkänna att det var svårt i början att ändra inställning då det upplevdes negativt av min omgivning som förespråkar överbeskyddandet av barnet, samt på grund av min begränsade erfarenhet kring bearbetningen av dessa frågor med barn. Däremot gav min kunskap mig styrka att ta mig an dessa frågor. Efter det har vi kunnat ha samtal om deras funderingar kring krig. Till en början så ville jag att mina barn skulle slippa veta något om denna verklighet, men senare ändrade jag mig. Att vara överbeskyddande känns nu som ett dumt val, då jag funderar över hur mina barn skall kunna hantera det onda i alla sina skepnader då de möter det.

Att som Hiba känna till olika populärkulturella fenomen i barnens värld underlättar i mötet med barnen. Genom att pedagogen har kunskap om karaktärer, figurer och fenomen från det populärkulturella som intresserar barnen kan det bli en dialog om det som sker i leken. Av erfarenhet vet vi att barnen öppnar sig och därmed tillåter pedagogens deltaganden då den vuxna visar intresse för det som barnen är upptagna med.

Här kan Jonatan märka en fördel av att själv ha lekt kring det populärkulturella, som t.ex. Spider-Man, Batman, Turtles m.m., i form av att ha samtal kring lekens innehåll och karaktär. Istället för att reagera eller bli överraskad så finns det en förståelse för vad som kan tänkas pågå i leken, och istället för att barnen ska försvara sig själva och leken så kan det bli en dialog. Allra tydligast kunde Jonatan märka det under sina första år inom förskolan, då som en vikarie som var mer av en lekfarbror än reflekterande pedagog. Genom att Jonatan visade intresse för och kunde förstå leken på ett annat sätt än pedagogerna han jobbade med så blev det en annan form av samspel mellan honom och barnen. Denna mer tillåtande inställning som Jonatan hade, och fortfarande har, har kanske förstärkts av att han själv lekt lekar kring superhjältar, krig, tjuv-och polis, agent, riddare o.s.v. Samtidigt märker han nu hur lätt det är att halka efter om man inte håller sig uppdaterad kring alla nya figurer, tv-spel, filmer och tv-serier som hela tiden dyker upp. Det blir som ett slags avstånd där han känner att han inte automatiskt har tillgång till lekens innehåll, i och med att han inte har samma kännedom. Men då själva lekandet påminner så starkt om lekandet från Jonatans barndom så upplever han det ändå inte som ett problem.

Vi menar inte att det är ett krav att själv ha lekt dessa lekar för att kunna förstå dem, men genom att känna till de populärkulturellt historiska och moderna fenomenen – och genom att skaffa sig kunskap om dem, så kan det bli en ingång. Att förstå samt att utgå från det som intresserar barnen blir för oss den bästa förutsättningen för barns lärande och utveckling, vilket också är en del av vårt uppdrag enligt läroplanen: ”Barnens nyfikenhet, företagsamhet och intressen ska uppmuntras och deras vilja och lust att lära ska stimuleras” (Skolverket 2016, s.6).

Att ha dialog med barnen kring leken

För att lyckas med ett medvetet bruk av leken, och samtidigt utgå från barnets perspektiv, kan det, enligt oss, vara lämpligt att göra det genom att ha dialog med barnen. Att pedagogen behöver visa intresse och engagemang för barnens lek, för att barnen skall öppna sig och vilja prata om den, har vi redan varit inne på. Dialogen med barnen kan ge en djupare förståelse för det som barnen uttrycker och förundras över. Vårt arbete syftar därmed till att barnen utvecklar nya kunskaper som skapas bland annat genom diskussioner, där tankar och erfarenheter utbyts, vilket i sin tur leder till samhällets utveckling. Att enbart föra vidare den nuvarande kunskapen och rådande normer och värderingar hindrar utvecklingen, menar vi. ”I leken reproducerar barn sin tidigare kunskap, förståelse och erfarenhet men producerar också med fantasins hjälp ny mening” (Löfdahl 2004, s.93).

Halvars-Franzén tar i sin avhandling *Barn och etik* även upp lyssnandets pedagogik, som kommer från Reggio Emilias pedagogiska idéer, där det etiska mötet och lyssnandet går hand i hand:

Den förskola eller skola som utgår från lyssnandets pedagogik bör i första hand vara ”en kontext för mångfaldigt lyssnande” som alla är involverade i, menar Rinaldi [...] En lyssnande pedagogik förutsätter därför en barnsyn där barnet ses som intelligent och kompetent. Inte intelligent i bemärkelsen högt IQ, utan som en intelligens där människan skapar mening utifrån sina egna förutsättningar och erfarenheter. En sådan barnsyn är tätt sammanflätad med en kunskapssyn där kunskapsförmedling inte bygger på överföring av objektiv kunskap. Menings- och kunskapande ses relationellt, vilket innebär att synen på barnet som kompetent inte kopplas till ett oberoende (2010, s.111-112).

Då vi har diskuterat kring att ge leken en chans, och samtidigt stötta barnen i sina tankar och funderingar, finner vi de sokratiska samtalen lämpliga för bearbetning av det som uttrycks i leken. Ann S. Pihlgren som forskat kring sokratisk pedagogik hävdar att ”det sokratiska samtalet erbjuder barn, ungdomar och vuxna en unik möjlighet att träna sitt kritiska tänkande, att värdera och göra kloka val, att göra sin röst hörd och att samarbeta konstruktivt med andra” (Pihlgren 2010, s.12). En viktig aspekt här är tankar kring huruvida barn är mogna för det filosoferande som utförs genom de sokratiska samtalen. Pihlgren lyfter i sin bok *Sokratiska samtal i undervisningen* upp två synsätt som vid vissa tillfällen haft genomslag i svensk läroplan, samt präglat den svenska förskolans teoretiska bakgrund. Det ena är att den goda utvecklingen hos barn inte skulle störas genom tidig konfrontation med frågor som handlar om t.ex. gott och ont, vilket är en grundidé hos t.ex. Fröbel, Arnold Gesell och Maria Montessori. Det andra synsättet, som utgår från Lawrence Kohlbergs och Jean Piagets teorier, ger en bild om att det lilla barnet enbart kan tänka konkret för att sedan kunna utveckla en abstrakt tänkande genom åren.

Dessa synsätt kritiserades av professorn Gareth B. Matthews som hävdar att ”barn utforskar naturligt samma frågeställningar som sysselsätter professionella filosofer” (a.a. s.33). När vi har tolkat lekens innehåll i våra berättelser tog vi fasta på att barnen uttryckte dilemman från sin vardag och bearbetade tankar kring det goda och det onda. Detta stämmer väl överens med professorn Matthews argument om att barnen förundras av olika livsfrågor, vilket i sin tur betonar vikten av att lyfta upp dessa frågor och ha en dialog kring dem. Vad innebär det att vara ond eller god? Vad är rätt och fel? Det är frågor som kan diskuteras genom kunskap- och erfarenhetsutbyte. Att förstå hur andra ställer sig till frågan, att få syn på

sin egen uppfattning, att lyssna på andra och få sin röst hörd, samt träna förmågan att tänka om och utveckla sina tankar. Normer och värderingar följs inte blint utan man tänker efter och tar ställning till dem. Allt detta beskriver ett demokratiskt förhållningssätt i ett demokratiskt samhälle, vilket vi strävar efter inom förskolan. I denna belysning blir den sokratiska metoden ett sätt för barnen att närma sig problem och frågeställningar med ödmjukhet, samt med goda förutsättningar för djupare förståelse (a.a., s.35).

Pedagogens roll i det sokratiska samtalet är att uppmuntra till att kunskap och rådande värderingar granskas, även dem som uppfattas som önskvärda (a.a., s.77). Pedagogerna är till för att stötta och uppmuntra till att samtalet utvecklas med hjälp av barnens olika erfarenheter som berikar varandra, så som det förespråkas inom det sociokulturella perspektivet. Lärandet ses inte längre som en förmedling från pedagogerna till barnen, och där normer och värderingar kan överföras, utan som ett nyskapande av kunskaper i samspel med varandra. Detta förhållningssätt ger i sin tur upphov till samverkan med föräldrarna då det handlar om barnens intresse och dilemman från vardagen.

Samverkan med föräldrar

Samverkan med föräldrarna är en viktig del, då vi följer barnens tankar och ger utrymme till bearbetning. Barnen kommer till oss med ryggsäckar som rymmer erfarenheter och intresse, som ofta är kopplat till populärkulturen som omger dem utanför förskolan. Därför är det viktigt att ha dialog med föräldrarna kring det som barnen drar lärdomar från. Vikten av samverkan med föräldrarna betonas också i läroplanen för förskolan: ”Förskolan ska komplettera hemmet genom att skapa bästa möjliga förutsättningar för att varje barn ska kunna utvecklas rikt och mångsidigt. Förskolans arbete med barnen ska därför ske i ett nära och förtroendefullt samarbete med hemmen” (Skolverket 2016, s.13).

Precis som vi pedagoger är i behov av en gemensam syn över leken med dess olika inslag, behöver föräldrar också få förståelse för det som deras barn bearbetar och lär i förskolan. Detta för att skapa en enighet, särskilt kring dessa lekar som går emot rådande normer. Oenighet och motstånd från föräldrar kan skapa osäkerhet hos pedagogerna och i opassande lekarna vara eller icke vara på förskolan.

Reflektionens nödvändighet

”Om lärare vill ta reda på *vad och hur* barn förstår ett innehåll, måste de ställa barnen inför situationer där de måste reflektera, tala och uttrycka sig” (Doverborg, E & Pramling Samuelsson I 2012, s.18). Författarna betonar i deras bok *Att förstå barns tankar-kommunikationens betydelse* vikten av reflektion med barnen för att närma sig barnens erfarenhetsvärld. Som metod föreslår de strukturerade samtal med barnen vilket bör ske under reflektionstiden och inte under pågående lek. Samtalet ska innehålla övergripande frågor där pedagogen ber barnen att berätta eller beskriva en för barnet konkret och känd upplevelse eller händelse (a.a., s.35-37). Tänker vi tillbaka till Hibas berättelse så skulle pedagogen där kunna bjuda in de berörda barnen till ett samtal där hon använder filmen som underlag. Barnen skulle kunna berätta om sina uppfattningar och ställningstagande. På så sätt kan detta vara underlag som pedagogen använder sig av till att anpassa verksamhet för barnen. Avsaknaden av denna typ av reflektion i både Jonatan och Hibas berättelser ledde till att pedagogerna misstolkade lekens innehåll och därmed dess betydelse för barnen.

I en artikel i *Förskoletidningen* nr 6 2013 skriver Eva Schwarz och Carl Cederberg följande om reflektion: ”Bara om man har varit med barnen i sandlådan, känt på sanden och följt deras tankar och idéer kan man sedan med sina kollegor samtala om det, sätta ord på det man sett och varit med om” (Schwarz & Cederberg 2013, s.46). Förutom deltagandet i barnens aktivitet lyfter de upp barnens tankar och idéer som utgångspunkt för diskussion pedagoger sinsemellan. Tidigare i vår text försökte vi tolka lekens innehåll samt få förståelse för hur barn uttrycker olika dilemman från sin vardag. Detta tycker vi är viktigt, samtidigt som vi, utifrån det som lyfts ovan, behöver ta reda på hur barnen uppfattar lekens innehåll för att sedan kunna möta samt utmana dem i deras lärande. Därför menar vi att reflektionen med barnen är minst lika viktig som reflektionen inom arbetslaget.

Vad gäller den egna reflektionen och reflektionen med kollegor så vill Schwarz och Cederberg lyfta upp fyra olika reflektionsformer som kan finnas på förskolan, i form av *reflektion-i-handling, reflektion över handlande, reflektion över reflektion* samt *kritik* (a.a., s.48-49). Om man ska överföra dessa till våra berättelser så framkommer de ganska tydligt. I Hibas berättelse så sker en reflektion i agerandet när hon till slut stoppar barnens tankar och samtal kring att skära någon med kniv i magen, och även i Jonatans berättelse tycks det finnas en kort övervägande hos pedagogen innan leken bryts helt, även om det inte framgår lika tydligt. ”Många sådana små överväganden anger riktningen för det vardagliga handlande som

styr minutiösa små rörelser eller leder till stora spontana beslut. Reflektionens närhet till handlingen är på gott och ont. Ibland misslyckas man” (a.a., s.48).

Hiba beskriver sedan hur hon sitter med kollegorna och reflekterat kring barnens lek och hennes agerande, där egna tankar och åsikter lyfts bland kollegorna samtidigt som Hiba relaterar till teorierna hon fått ifrån förskolläraryrket. I Jonatans berättelse beskriver han hur han börja tänka, minuterna efter att pedagogerna gått in och brutit barnens lek, kring den specifika situationen och förhållandena på avdelningen rent allmänt. Förvisso kan det anses som alldeles för tätt inpå handlandet, då Schwarz och Cederberg är inne på att för reflektion över handlande så krävs det att tid avsätts och att kunskap krävs kring reflektionen och dess syfte (a.a.), men klart är i alla fall att den reflektionen ledde vidare till den tredje formen – reflektion över reflektion – i form av detta examensarbete. Här har vi fått möjlighet att granska och diskutera kring de tankar som vi hade då och som vi fått längs vägen genom skrivandet och genom samtal med varandra, handledare och studenter. Schwarz och Cederberg skriver också: ”Detta kan delvis vara en självreflektion. Som utgångspunkt kan man fråga sig vilka fördomar, idéer och normer som styr inte bara mitt handlande men också mina reflektioner. Vilka idéer om barndom och uppfostran har man?” (a.a., s.48-49).

Genom detta arbete kommer vi också in på kritik, då vi försöker se om det finns mönster eller bakomliggande orsaker till det handlade som beskrivs i berättelser, om det är ett strukturellt problem inom förskolan eller samhället i stort – något som vi varit inne på och diskuterat tidigare i texten. ”Denna kritiska reflektion kan då medvetandegöra dessa strukturer och därmed ge möjligheten att välja ett annat förhållningssätt till dem – och givetvis, på sikt, med tanke på den nyckelposition som förskolepedagoger intar i samhället, bidra till en förändring även av dessa” (a.a., s.49).

Slutord

Vi har i och med denna essä försökt titta närmare på de lekar som uppfattas som ”opassande” och passande på förskolan, utifrån vilken acceptans de har och vilket utrymme de får. Vi har velat visa på hur vissa typer av lekar – lekar med vilda, våldsamma, yviga, högljudda, hotfulla inslag – avstys, avleds eller avbryts, medan andra mer ordningsamma lekar ses på som nyttigare och mer lärorika – eller mer passande. Men för vem? Är det för barnens eller pedagogernas skull som vissa lekar betraktas som mindre passande?

Vi skulle nog vilja säga att det är en kombination av båda. Dels handlar det om rädsla – rädsla för att barnen ska utveckla dåliga egenskaper och rädsla för att det ska bli kaos och stimmigt på avdelningen – och dels handlar det om okunskap kring vad barnen kan lära sig och utvecklas av i leken, och även okunskap om vad barnen egentligen leker. Det blir alltså två aspekter, dels att man vill barnets bästa och dels att man vill ha ordning och reda, menar vi.

Det är det vi försökt titta på, om barnets bästa nödvändigtvis behöver betyda att barnen inte får leka det de själva vill. Utifrån lekteorier, pedagogiska teorier, hjärnforskning och populärkulturella teorier, samt egna tankar och reflektioner, har vi kunnat se att barnen lär sig och utvecklas mycket i de typer av lekar som vi beskrivit som ”opassande”. Det kan handla om samspel, erfarenhetsutbyte, bearbetning av gott och ont, bearbetning av dilemman från vardagen, nyfikenhet och försök av förståelse för det okända – eller bara ren och skär verklighetsflykt och en lustfylld känsla över att vara någon annan, något ouppnåeligt, ett tag.

Vi har inte varit ute efter att hitta ett rätt svar eller en lösning på ett problem, och vi försöker inte komma med ett upprop som uppmanar om att släppa leken fri helt och hållet. Istället vill vi försöka skapa en diskussion kring leken och dess ibland tvivelaktiga innehåll, och pedagogers förhållningssätt till det. Hur kan vi tänka, resonera och bemöta leken utan att fördöma, avbryta och nedvärdera den? Vi har i denna essä tryckt på vikten av att försöka förstå innehållet i barns lek, att visa intresse och nyfikenhet, samt dialogens roll för att förstå barns tankar och intressen, för att sedan kunna bemöta och ta tillvara på dem.

Sedan har vi även varit inne på pedagogens roll och den makt vi har genom att vi går in och styr barnens lek i form av förstärkning eller avledning. Genom att uppmuntra barnen med kommentarer som ”Vad fint ni leker” eller dämpa barnen med kommentarer som ”Det där vet jag inte om jag tycker är så bra” så visar vi pedagoger på våra egna värderingar,

samtidigt som vi sänder ut budskap om att ”det här är bra”, ”det här nyttigt” eller ”det här är dåligt” och ”så här kan man inte göra”.

Vad gäller pedagogens roll så menar vi inte att pedagogen ska ställa sig helt utanför leken och vara passiv och låta barnen sköta sitt. I vissa fall så är det en förutsättning att pedagogen deltar och är närvarande, ibland mer påtagligt och andra gånger kanske det räcker med att sitta vid sidan om, för att leken ska fungera. Det vi vänder oss emot är när pedagogen går in och styr lekens innehåll och utformning så till den grad att det inte längre blir barnens lek, utan istället en form av uppstyrd pedagogisk aktivitet. Vi tror att om en pedagog är närvarande och visar intresse för leken så kan den fortgå så som den är. Ibland uppstår ju konflikter och ibland innehåller leken kanske moment där barnen fysiskt kan skada sig, och då behövs ju definitivt en pedagog som kan avleda och styra leken – men det behöver inte betyda att leken avbryts eller ändrar karaktär helt och hållet. Det kanske bara behövs en liten knuff åt en viss riktning, eller ett kort samtal om lekens förutsättningar för att den ska kunna fortsätta.

Vi har även varit inne på samhällets påverkan och de egenskaper som kan tänkas krävas av framtidens medborgare, och där har vi också tagit upp de ökade kraven som ställts på förskolan med åren. Vad har det för effekt på pedagogers olika syn på leken som nyttig och onyttig, sett till de mål vi förväntas uppfylla innan skolstarten? Vår mening har inte varit att kritisera förskolans läroplan och dess riktlinjer, utan mer tillämpningen av den när det kommer till leken och barns utveckling. Vi tror att det går att följa och tolka läroplanen – utan att tumma på barnens lek, och i det här fallet då de lekar som vi beskrivit som ”opassande”. Genom att vara en utforskande pedagog som visar nyfikenhet och respekt så menar vi att det går att få in läroplanen i barnens lek - eller tvärtom att barnens lek kan appliceras på läroplanen – utan att bli en styrande och avbrytande pedagog. Det handlar om vilka glasögon man väljer att titta med. Kanske är det så att denna väg till och med är den enda, eller den bästa, att gå för oss pedagoger för att nå och hitta ett samspel med vissa barn? En pedagogs engagemang och nyfikenhet kan bli en ingång för att samtala om många olika ämnen – om inte där, just i leken, så kanske vid ett annat tillfälle. Den ”opassande” leken kan således bli en brygga för att nå en ömsesidig respekt mellan barn och pedagog.

Vi är medvetna om att detta är ett komplicerat ämne, lekens innehåll och utformning är ibland väldigt svår att hantera – och som vi poängterat tidigare så har vår ambition inte varit att hitta de rätta och felaktiga svaren. Men efter denna essä är vi än mer övertygade om att både de passande och de ”opassande” lekarna kan ha sin plats på förskolan, och dessutom vara lika utvecklande fast på olika sätt. Det handlar om förhållningssätt, att våga se bakom det ytliga och uppenbara, att vara nyfiken och närvarande utan att avbryta och moralisera – och

det handlar om att reflektera, dels med sig men kanske allra viktigast med sina kollegor och med barnen.

Det behöver inte vara så himla farligt att bli uppäten av en Tyrannosaurus rex, att bli jagad av zombies eller att bli sönderstekt av ett eldsprutade monster. Speciellt inte när det bara är på lek.

Referenslista

Alsterdal, Lotte (2014). ”Essäskrivande som utforskning”. I: *Konst och vetenskap. Essäer om estetiska lärprocesser*, Burman, Anders (red.). Stockholm: Södertörns högskola.

Bergström, Matti (1997). *Svarta och vita lekar: kaos och ordning i hjärnan - om det lekande barnet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand

Doverborg, Elisabet, Pramling, Niklas & Pramling Samuelsson, Ingrid (2013). *Att undervisa barn i förskolan*. 1. uppl. Stockholm: Liber

Doverborg, Elisabet & Pramling Samuelsson, Ingrid (2012). *Att förstå barns tankar: kommunikationens betydelse*. 4., [rev.] uppl. Stockholm: Liber

Ekelund, Gabriella (2009). *Barnet och leken*. Stockholm: Sveriges utbildningsradio (UR)

Fast, Carina (2011). *Att läsa och skriva i förskolan*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Halvars-Franzén, Bodil (2010). *Barn och etik: möten och möjlighetsvillkor i två förskoleklassers vardag*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2010

Knutsdotter Olofsson, Birgitta (2003). *I lekens värld*. 2. uppl. Stockholm: Liber

Lindqvist, Gunilla (1996). *Lekens möjligheter: om skapande lekpedagogik i förskola och skola*. Lund: Studentlitteratur

Läroplan för förskolan Lpfö 98. [Ny, rev. uppl.] (2016). Stockholm: Skolverket

Löfdahl, Annica (2004). *Förskolebarns gemensamma lekar: mening och innehåll*. Lund: Studentlitteratur

Pihlgren, Ann S. (2010). *Sokratiska samtal i undervisningen*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur

Richter, Elisabeth (2012). *Stötta barnens lek med figurer*. (Elektronisk)

Tillgänglig: <http://www.lararnasnyheter.se/forskolan/2012/11/15/stotta-barnens-lek-figurer>
(2016-11-04)

Schousboe, Ivy (2012). *Lek på gott och ont*. (Elektronisk)

Tillgänglig: <http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/2012/02/23/lek-p-gott-ont>
(2016-11-15)

Schwarz, Eva & Cederberg, Carl (2013). Reflektion- en nödvändighet. *Förskoletidningen*, nr 6.

Tallberg Broman Ingegärd, Person Sven, (2010) "Inledning" I: *Perspektiv på barndom och barns lärande: en kunskapsöversikt om lärande i förskolan och grundskolans tidigare år*. (Elektronisk) Stockholm: Skolverket

Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2393> (2016-11-20)

Tullgren, Charlotte (2003). *Den välreglerade friheten: att konstruera det lekande barnet*. Diss. Lund : Lunds universitet, 2004

Tillgänglig: http://dspace.mah.se/bitstream/handle/2043/7828/valreglerade_friheten.pdf

Öhman, Margareta (2016). Det viktigaste är att få leka: Om lekens relationella komplexitet och vuxnas interventioner i barns lekande. I: Hangaard Rasmussen, Torben (red.) *Lek på rätt väg?: på spaning efter leken*. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur